

Jana Lazarević¹

Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

O ETIČKOJ I POLITIČKOJ DIMENZIJI LJUBAVI: ČITANJE BEL HUKS

(bel huks, *Sve o ljubavi: nove vizije*, Beograd: Rekonstrukcija Ženski fond, 2024, 172 str., ISBN 978-86-910101-9-5)

Postoje reči koje su toliko duboko usađene u naš jezik i imaginaciju da nam se čini da ih nije potrebno dodatno preispitivati. Ljubav je jedna od njih. Izgovaramo je sa lakoćom i podrazumevamo njeno značenje, oslanjajući se na nju kao na nešto što se samo po sebi razume. Upravo zato ona često ostaje izvan ozbiljnog kritičkog razmatranja – što je prisutnija u govoru, to je manje zahtevna u mišljenju. Njena učestalost proizvodi privid jasnoće, dok se značenje postupno zamagljuje. Ljubav se tako pojavljuje kao obećana uteha ili emocionalni luksuz, ali retko kao praksa koja podrazumeva odgovornost i obavezu.

Taj paradoks bel huks (bell hooks) postavlja u središte knjige *Sve o ljubavi: nove vizije*. Polazeći od pretpostavke da naš problem sa ljubavlju nije u njenom odsustvu, već u pojmovnoj konfuziji koja je okružuje, ona naglašava da „u našoj zbunjenosti povodom toga na šta mislimo kada koristimo reč ljubav leži razlog naše poteškoće da volimo”, dodajući da bi čin voljenja bio znatno manje zagonetan kada bi postojalo zajedničko razumevanje onoga o čemu govorimo (huks 2024, 21). Ljubav je, prema tom uvidu, istovremeno sveprisutna i teorijski zapuštena, a njena inflacija u jeziku ide ruku podruku sa njenim povlačenjem iz prostora etičkog i političkog promišljanja.

U tom svetlu, bel huks započinje knjigu iz zatišja u kojem je ljubav izgubila svoju oštrinu. Umesto da je zaštititi aurom nevinosti ili sentimentalno-

1 E-mail: lazarevic.j032@gmail.com

sti, ona insistira na njenoj ozbiljnosti. Reč je o svakodnevnoj praksi koja podrazumeva doslednost, etičku pažnju i spremnost da se preuzmu posledice sopstvenih izbora. Takvo shvatanje ljubavi udaljava je od romantične spontanosti i jasno smešta u sferu odgovornosti. Zbog toga je ova knjiga daleko od sentimentalne. huks sistematski razgrađuje romantične predstave o ljubavi kao čistoj emociji, ukazujući na to koliko su takvi narativi često u službi izbegavanja odgovornosti. Ljubav koja ne uzima u obzir pitanja moći, brige i pravde lako se pretvara u praznu retoriku ili, još opasnije, u sredstvo normalizacije nejednakosti. Tu vezu huks imenuje u jednoj od svojih najdirektnijih formulacija: „Bez pravde nema ljubavi” (ibid., 39). Ta tvrdnja ne funkcioniše kao moralni slogan, već kao kriterijum razgraničenja, jer jasno povlači granicu između ljubavi kao prakse oslobađanja i onoga što se tim imenom često pogrešno podrazumeva.

U nastavku tog promišljanja, huks dodatno naglašava da etika ljubavi ne može koegzistirati sa težnjom ka dominaciji. Ona otvoreno tvrdi da „možemo da doživimo ljubavno buđenje samo ukoliko prestanemo da težimo ka dominaciji i moći”, podsećajući nas da etika ljubavi podrazumeva univerzalno pravo svih na slobodu, kao i na ispunjen i dostojanstven život (ibid., 76). Ljubav se ovde ne pojavljuje kao privatno utočište, već kao zahtevna praksa koja neizbežno podrazumeva preispitivanje hijerarhija i struktura moći koje normalizujemo i prećutno održavamo. Ljubav time prestaje da bude bezopasna reč i dobija svoju etičku i političku težinu.

Ključna vrednost ove knjige leži upravo u načinu na koji huks povezuje intimno i političko. Ona ne odvaja lične odnose od društvenih struktura, već pokazuje kako se nepravde i internalizovani strahovi preslikavaju u naše najintimnije veze. Ljubav se ovde pojavljuje kao mesto susreta između individualnog iskustva i kolektivne odgovornosti, prostor u kojem se lično ne može promišljati izvan šireg društvenog konteksta. Čitati *Sve o ljubavi* znači prihvatiti poziv na sporije i pažljivije promišljanje odnosa. huks ne nudi utešne odgovore niti jednostavna rešenja. Umesto toga, ona zahteva da se ljubav shvati ozbiljno, kao etički zadatak, politička praksa i prostor u kojem se, uprkos ograničenjima sveta kakav jeste, otvara mogućnost da se vizualizuje drugačija budućnost.

Jedan od najznačajnijih zahvata koje bel huks sprovodi u ovoj knjizi jeste precizno razgraničavanje onoga što se pod ljubavlju ne može i ne sme

podrazumevati. Pre svega, ljubav za huks nije puko osećanje. Emocije su promenljive, podložne oscilacijama i često uslovljene spoljašnjim okolnostima. Ljubav, međutim, ne može biti prepuštena toj nestabilnosti. Ona ne isključuje osećanja, ali ih ne postavlja u središte svog delovanja. Naprotiv, huks insistira na ljubavi kao svesnom opredeljenju i odluci koja se iznova potvrđuje, čak i u trenucima sumnje. Ona tvrdi da „razmišljati o ljubavi kao o delu umesto kao o osećanju, i to imati na umu svaki put kada upotrebimo tu reč, mogao bi biti jedan od načina na koji svako može preuzeti odgovornost” (ibid., 27). Prema tome, ljubav podrazumeva volju i spremnost da ostanemo angažovani i pažljivi, čak i onda kada izostaje emocionalna lakoća.

Takvo shvatanje ljubavi neminovno povlači i jasnu etičku liniju. Ako je ljubav praksa, a ne osećanje, onda ona ne može koegzistirati sa nasiljem, zanemarivanjem ili povređivanjem drugog. huks to formuliše bez ustručavanja: „Kada shvatimo ljubav kao volju da doprinesemo svom i tuđem duhovnom razvoju, jasno je da ne možemo tvrditi da volimo ukoliko nismo bol i patnju. Ljubav i nasilje ne idu ruku podruku” (ibid., 23). Ovim potezom ljubav prestaje da bude subjektivni doživljaj koji služi kao opravdanje. Ona postaje merilo prema kojem se vrednuju naši postupci, a ne naša osećanja.

Podjednako lucidno, huks raskida sa shvatanjem ljubavi kao romantične fantazije. Idealizovane predstave koje kruže popularnom kulturom često prikrivaju odsustvo brige, uzajamnosti i etičke obaveze. U potrazi za ljubavlju koja će nas „spasiti”, piše huks, tragamo za romantičnim vezama verujući da će nas one iskupiti. Ipak, istinska ljubav to može učiniti samo ukoliko smo spremni na promenu koju ona zahteva (ibid., 128). Romantika, kada se odvoji od odgovornosti, lako postaje bekstvo od rada na sebi i na odnosima sa drugima. Nasuprot tome, huks povezuje ljubav sa disciplinom, strpljenjem, doslednošću i spremnošću da se odnosi neguju i onda kada su lišeni uzbuđenja ili vidljivih nagrada. Zato ona insistira na tome da se ljubav prepoznaje po onome što čini, ističući da „kada volimo, mi otvoreno i iskreno izražavamo brižnost, nežnost, odgovornost, poštovanje, posvećenost i poverenje” (ibid., 28). Time ljubav prestaje da bude apstraktna vrednost i postaje konkretna praksa.

Najzad, ljubav kod bel huks nikada nije isključivo privatna stvar. Načini na koje volimo oblikovani su društvenim obrascima. Ljubav se uči u po-

rodici, u obrazovnim sistemima i u zajednici, te upravo zato može biti predmet kritike i promene. huks pokazuje da odsustvo etike ljubavi u javnom prostoru proizvodi otuđenje, nasilje i nepravdu, dok njeno prisustvo otvara mogućnost drugačijih oblika povezivanja. U tom smislu, ljubav se kod huks pojavljuje kao praksa koja podrazumeva istrajnost u brizi koja ne zavisi od udobnosti ili lične koristi. Upravo zato huks insistira na svakodnevnom, često neupadljivim oblicima delovanja kroz koje se zajednica iznova gradi: „Možemo da otpočnemo proces stvaranja zajednice gde god da smo. Možemo početi sa osmehom, toplim pozdravom, malim razgovorom, činjenjem dobrog dela ili uvažavanjem dobrote koja nam se nudi” (ibid., 111–112). Ljubav ovde nije zaklon od sveta, već način da se u njemu ostane prisutan, sa pažnjom, jasnoćom i etičkom budnošću.

Političnost knjige *Sve o ljubavi* proizlazi upravo iz njenog insistiranja da ljubav, kako je ona razume, ne može opstati u uslovima u kojima se nejednakost podrazumeva, nasilje normalizuje, a tuđa patnja relativizuje, jer bez pravednih odnosa nema ni istinske brige, ni slobode, ni sigurnosti. Ako ljubav podrazumeva brigu za dobrobit drugog, ona ne može biti ravnodušna prema društvenim uslovima koji tu dobrobit sistematski ugrožavaju. Ljubav tako postaje etički kriterijum, način da procenimo ne samo sopstvene odnose, već i društvene poretke u kojima živimo. huks neretko povezuje svoje lično iskustvo sa političkim strukturama, pokazujući da rasa, rod i klasa nisu apstraktne kategorije, već sile koje oblikuju mogućnost da budemo viđeni, saslušani i vrednovani. U tom kontekstu se ljubav pojavljuje kao čin otpora obrascima dominacije koji se održavaju uskraćivanjem brige i pažnje.

Ipak, huks ne poriče konflikt niti teškoće odnosa. Naprotiv, ona ih prepoznaje kao sastavni deo procesa. Ističe da „sve veze imaju uspone i padove” i da poteškoće nisu znak odsustva ljubavi, već „istinska ljubav cveta zahvaljujući poteškoćama” (ibid., 136). Ona otvoreno odbacuje pretpostavku da je istinska ljubav nužno prijatna ili laka, insistirajući na tome da je „isključivo stvar rada” (ibid., 137). Taj rad nije sporedni napor, već proces kroz koji se odnosi oblikuju, produbljuju i etički usmeravaju. Ljubav, za huks, nije ideal odložen u budućnost, već praksa sadašnjosti, način na koji govorimo, delimo moć i oslušujemo jedni druge.

U tom preplitanju etičkog i političkog, *Sve o ljubavi* pokazuje da borba za pravdu ne može biti odvojena od pitanja kako volimo. Ljubav nije na-

grada za pravedan svet, već njegov preduslov. Tek kada prevaziđemo iluziju da etičnost umanjuje život, postaje jasno, kako huks piše, da upravo etičan život omogućava odnose koji doprinose našem duhovnom razvoju (ibid., 77). Ljubav, shvaćena kao kolektivna obaveza, a ne privatna privilegija, otvara mogućnost društva u kojem sloboda nije rezervisana za nekolicinu, već postaje zajednički horizont.

Ova knjiga ne traži saglasnost niti nudi prostor za lako prepoznavanje. Njena nelagodnost ne proizlazi iz teorijske složenosti, već iz moralne zahtevnosti. bel huks nas ne poziva da se u tekstu pronađemo, već da se pred njim zadržimo i preispitamo sopstvene navike i granice odgovornosti. Ta nelagodnost postaje posebno vidljiva kada shvatimo da je ljubav, onako kako je huks razume, veština koja se uči i održava. Takvo razumevanje razotkriva koliko smo skloni da neuspehe u odnosima pripišemo okolnostima ili drugima. U stvarnosti, oni često proizlaze iz sopstvene nespremnosti da istrajemo u brizi. huks ne piše kako bi nas utešila ili ohrabrila u konvencionalnom smislu. Ona dosledno insistira na tome da ljubav zahteva samorefleksiju, disciplinu i spremnost na promenu. U tom zahtevu nema moralizovanja, ali jasno ukazuje na to da voleti znači preuzeti udeo u svetu koji zajedno oblikujemo. Praksa ljubavi, kako nas podseća, ne nudi bezbednost, već podrazumeva izloženost i rizik. Rizikujemo gubitak, bol, patnju i dopuštamo da na nas deluju sile van naše potpune kontrole (ibid., 118). Upravo u toj ranjivosti postaje jasno da neznanje o ljubavi nije bezazleno i da ima posledice, kako u intimnim odnosima, tako i u širem društvenom tkivu. Čitanje ove knjige zato ne nudi oslobađajuće identifikacije, već ogledalo u kojem odraz nije uvek prijatan.

Težina ovog teksta leži i u njegovom odbijanju brzih izlaza. Ne postoji poglavlje koje obećava razrešenje niti koje garantuje uspeh. Umesto toga, ostajemo sa pitanjima koja ne prestaju da deluju i nakon što se knjiga zatvori. Kako brinemo? Koga biramo da vidimo? Gde se povlačimo kada odgovornost postane zahtevna? Upravo zato nelagodnost *Sve o ljubavi* nije njena slabost, već njena snaga. Ona nas zadržava u prostoru etičke budnosti, gde ljubav više ne može biti alibi za pasivnost. Knjiga ne nudi utehu, ali nudi orijentaciju – način da se u svetu ostane prisutan sa više pažnje, strpljenja i hrabrosti. Namenjena je svima koji su spremni da prihvate tu odgovornost i da razumeju da se istinsko delovanje ne završava na rečima niti u idejama,

već u svakodnevnom življenju sa drugima, u pažnji koja se ne može olako prenebregnuti.

Ipak, ova zahtevnost ne vodi u cinizam. Iako praksa ljubavi podrazumeva rizik i mogućnost povrede, huks podseća da patnja ne mora ostati trajni beleg, već da odluka o tome kakav će smisao imati iskustvo bola u velikoj meri ostaje na nama (ibid., 154). Ljubav, shvaćena kao etička praksa, ne isključuje ranjivost, već otvara prostor pripadanja. U tom prostoru, kako huks piše, velikodušno srce ostaje otvoreno, spremno i da prigrli i da pusti, nudeći ono najdragocenije što ljubav može dati – osećaj da nismo sami i da uvek negde pripadamo (ibid., 126).

Čitanje ove knjige ostavlja tihi, ali trajan utisak – ljubav nije puka romantika niti sentimentalni zaklon. Ona je etička i politička praksa, oblikovana voljom da se ne odustane od brige, čak i kada je ona zahtevna ili nevidljiva. bel huks možda ne nudi gotove odgovore, ali otvara mogućnost da postanemo svesne učesnice i učesnici odnosa koji nas oblikuju – prema sebi, prema drugima i prema svetu koji delimo. U tom procesu, kako sama ističe, otkrivamo da nismo sami i prepoznajemo i druge koji nose istu spremnost za etiku ljubavi (ibid., 85). I taj proces je upravo ono što nas čeliči i oplemenjuje.

LITERATURA

huks, bel. 2024. *Sve o ljubavi: nove vizije*. Prevod: Jana Lazarević. Beograd: Rekonstrukcija ženski fond.